

TERĞİB VE TERHİB HADİSLERİ VE LİTERATÜRÜ

Nurdan GENÇ*

Özet: Terğib ve terhib hadisleri dinin ahkâmdan ziyade toplumsal, sosyal, kültürel, ahlaki yönünü ortaya koyan hadislerdir. Bu yönüyle dinin esaslarındandır. Bu sebeple de İslam ümmeti içerisinde kendisinden istifade edilen önemli bir alanı oluşturmaktadır. Terğib- terhib hadislerinin kabulünde, bu hadislerin amele söz konusu olmasında ve kullanım alanlarında bazı ihtilafların olduğu da bilinmektedir. Tüm bunlarda ve tarih boyunca algılanış biçimlerinde süregelen değişiklik tarih boyunca bu alanda verilen eserlerde görülmektedir. Biz de bu çalışmamızda hem terğib ve terhib hadislerine dair tartışmalara değinmeğe hem de literatürü ortaya koymaya gayrettik. Tartışmalara değinirken hem klasik hem de modern dönemdeki görüşleri aktardık. Literatürü incelerken bunu kronolojik bir sıralama ile vererek, eserlerin yazılışındaki gayeye, üslup ve içeriğe değindik.

Anahtar Kelimeler: Terğib, Terhib, Literatür.

The Hadiths of Targhib - Tarhib and Literature

Abstract: Targhib and tarhib are the hadiths that present the social, cultural and ethical side of the religion more than judgements. In this sense, they are from the pillar of religion and form an important scope for benefit of the ummah of Islam. It is known that there are some disagreements in acceptance of this kind of hadith in being a matter of practice and their usage fields. All of these and the changes that have happened in the perspectives throughout the history can be seen in the works that are written in this field. I tried to mention the discussions about targhib and tarhib hadiths and exert the chronological literature of it. While mentioning them, I transmitted the views about them from classical and modern works. Also, I mentioned these works' aim, style and content.

Keywords: Targhib, Tarhib, Literature.

Giriş

Din bireyi ve toplumu inşa eden, ona bir kimlik ve karakter kazandıran zihniyet, dünyayı anlama ve anlamlandırma tarzıdır. Bu da din anlayışı yalnızca şu kadara amele şu sevap veya şu kötülüğe şöyle ceza anlayışından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Dini bireyde ve toplumda görünür, hayattar kılan şey insanla, toplumla, havyanla, eşyayla, çevreyle bilimum alemle olan ilişkisidir. Dinimiz İslam'ın, bireyin ve toplumun bu alanlardaki davranışlarını nasıl düzenlediğini ortaya koyan en temel argümanlardan biri de terğib ve terhib hadisleridir. Terğib ve terhib hadisleri mü'mininleri güzele ve güzel olana çağırıp kötü ve kötü olandan sakındırması, dünya ile ilişkilerini düzenlemesi ve insanın fitratında bulunan havf ve reca, korku ve

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, gencnurdan@hotmail.com

ümit dengesini sağlaması ile Rabbi ile olan ilişkisinde yol gösterici olması itibariyle dinin esaslarından. İlk asırlardan bugüne Müslüman alimlerin ve halkın terğib ve terhib hadislerine verdikleri önem ve buna bağlı olarak ortaya koymuş oldukları literatür de bunun bir sonucudur.

1. Terğib Ve Terhib Kelimelerinin Sözlük ve Terim Anlamı

Terğib kelimesi, bir şeyi istemek, arzulamak anlamındaki r-ğ-b¹ kökünden türemiş ve teşvik etmek, hırslandırmak anlamını kazanmıştır. Türkçe karşılığı olarak bir şeye özendirmek, bir şeye karşı isteğini, şevkini artırmak şeklinde açıklanabilir.

Terhib kelimesi ise korkmak, ürkmek anlamındaki r-h-b kökünden² türeyerek korkutmak, sakındırmak anlamını kazanmıştır.

Sözlük anlamlarına değindiğimiz bu kelimeler hadis ıstalahı içerisinde de çok farklı bir anlam değişikliğine uğramamıştır. Terim olarak terğib hadisleri iyiliğe, iyi şeyler yapmaya özendirmekle ilgili hadisler; terhib hadisleri kötülükten ve kötü şeyler yapmaktan sakındırmak ile ilgili hadisler, anlamına gelmektedir.³ İyilik, kötülük ve iyi/ kötü şeyler yapmak anlam yelpazesi çok geniş ifadelerdir. Bunun içerisine dünyevi ve uhrevi sonuçlar doğuracak haller, toplumsal ve bireysel haklar gibi pek çok konu dâhil edilebilir. Bu kavramların İslam düşüncesinde ne anlama geldiğini anlayabilmek için öncelikle Kur'an'da ve hadiste nasıl geçtiğini, hangi anlamlarda kullanıldığını görmemiz gerekecektir.

Birçok ayette de terğib kavramının kök anlamıyla yalvarmak, ummak, istemek gibi anlamlara geldiğini⁴; terhib kavramının da yine kök anlamı ile korku⁵, if'al babı ile korkutmak⁶ ve ruhbanlık anlamlarına geldiğini⁷ görmekteyiz.

Birebir terğib ve terhib kelimelerine merfu hadislerde değil de sahabenin, Hz. Peygamber şunu tavsiye etti/ sakındırdı, tarzı ifadelerinde rastlıyoruz. Bu duruma en güzel örnek Hz. Peygamber'in kurban etlerinin üç günden fazla evlerde saklanmamasını istediği senenin ardından sonraki sene böyle bir talepte bulunmaması üzerine Hz. Aişe'nin şu ifadeleridir

¹ *Mucemu'l-Vasit*, Beyrut: Mektebetü'ş-Şuruki'd-Düveliyye, 2004, s. 356.

² *Mucemu'l-Vasit*, s. 376.

³ Aydın, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, s. 318.

⁴ Nisa, 4/ 127: Tevbe, 9/ 120: Enbiya, 21/90: İnşirah, 94/8.

⁵ Araf, 7/ 116, 154: Bakara,2/ 40: Nahl, 16/ 51: Kasas, 28/ 66: Haşir, 59/ 13: Enbiya 21/ 90.

⁶ Enfal, 8/60.

⁷ Hadid, 57/ 27.

“Rasulullah’ın bu sözü kesinlik ifade etmez, bu ancak sizleri sadakaya teşvik etmek içindir.”⁸

Terğib ve terhib kelimeleri hadis ıstılahı içinde ise bazı konuları içeren hadisi şerifleri ifade etmek için kullanılan kavramlardır. Bunlar edep, ilim, züht, takva, niyet, ihlas, giyim kuşam, yeme içme, toplumsal ilişkiler, hayvanlara karşı davranışlar, çevreye karşı Müslümanın tutumu gibi pek çok konuyu içine almaktadır. Dikkat edilirse bu konular uhrevi olmakla birlikte Müslümanın dünyevi hallerini de tertib eden konulardır. Bu sebeptendir ki şer’i bir hüküm bildirmeyen bu hadis-i şerifleri mü’minin yalnızca uhrevi olarak alacağı karşılık üzerine inşa edilen bir mü’min karakteri olarak görmek mümkündür.

Adap, ilim, niyet, ihlas, ibadetler, nafile ibadetler, mübarek gün ve geceler, komşuluk, ana- baba hakkı, akrabalık, dua, tövbe, zikir, giyim, yeme- içme, cihat, Kur’an-ı Kerim gibi konular terğib ve terhibin ana temalarını oluşturur.

Terğib ve terhibin özünde iyi olanı sırf Allah için yapmaya ve kötü olandan Allah için sakınmaya teşvik vardır. Bu sebeptendir ki bu türden hadis-i şerifler her zaman İslam toplumunda önem arz etmiştir. Hatipler, müşidler halkı irşad etme konumundaki zatlar için bu hadisler yollarını aydınlatıcı bir ışık olmuştur. Halkın bu tür haberlere karşı gösterdiği rağbetin olumsuz sonuçları da olmuş, alana dair pek çok hadis uydurulmuştur. Mevzuat eserlerinde bunlara işaret edilmektedir.

2. Terğib ve Terhib Konularında Hadis Uydurulması

Bunun bir adım ötesinde Hz. Peygamber’in lehinde söylenin sözün bir mahsuru olmadığı düşüncesiyle bu konularda hadis uydurmanın sakıncası olmadığını düşünenler de olmuştur.⁹ Mevzu hadisler içerisinde terğib ve terhibe dair hadislerin fazlalığı da bu sebepten kaynaklanmaktadır. Mevzuat kitapları içerisinde küçük bir amele karşılık fazlaca ecir vadeden hadislere rastlamak mümkündür. Bu hadislerin halk arasında yaygınlık kazanmış olması da amele, hayra teşvik ederek dine hizmet etme düşüncesinde olan vaizler, kıssacılar gibi halka hitap etme konumunda olan kimselerdir. Bunlardan yalan söylemeyi kastetmeyip insanları hayra teşvik etmeyi maksat edinenler olduğu gibi halk arasında taraftar toplamak bugünkü ifadesiyle popülarite maksadı güdenler de olmuştur. Maksat ne olursa olsun

⁸ Tahavi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meani’l-Asar*, tahk.: Muhammed Zühri en-Neccar, Alimu’l-Kitap, 1994, IV, s. 188, es-Sayd, 22.

⁹ Yusuf Abdullah Kardavi, *Münteka min Kitabi’t-Terğib ve’t-Terhib li’l-Münziri*, Mansure: Daru’l-Vefa, 1993, ss. 53-54.

yapılan şey hadis uydurmaktır, bu sebeple terğib ve terhibe dair haberlere karşı dikkatli olunmalı ve sahih olduğundan emin olunmalıdır. Terğib-terhibe dair uydurulan hadislerde genelde az amele fazla mükâfat, recep ve şaban ayının faziletleri ve namazla ilgili farklı rivayetler dikkat çekmektedir. Bu hususta özellikle salih, zahit, mutasavvıf kimselerin eleştirildiği görülmektedir.¹⁰

Terğib hadislerinde genelde kıssalar, cennet müjdesi, iyi bir amele karşı mükâfat, temsil ve teşbih ifadeleri yer almaktadır.¹¹ Terhib hadislerinin ise Allah'ın sevdiği ve sevmediği ameller, yapılması ile iman dairesinden çıkılacağına dair hadisler, Allah'ın ve Resulünün lanetini gerektiren, Allah'ın rahmetinden uzaklaşmak ile sonuçlanacağı bildirilen ameller, bu günah sayılan ameller formunda gelmektedir.¹²

Bu türden hadislerin fıkhi bir hüküm bildirmemesi sebebiyle kabulü noktasında bazı ihtilaflar ortaya çıkmıştır.

3. Terğib ve Terhib Hadislerinin Kabulündeki Şartlar

Hadis usulünde bir hadisin makbul görülmesi için dört temel şart vardır: senedinde başından sonuna kadar kopukluk olmaksızın tam olması anlamında ittisal, hadisi nakleden ravilerin güvenilirliklerini ifade eden adalet ve hafızalarını ifade eden zabtlarının bulunması, hadisin sened veya metninde umuma aykırılık anlamında şazlık ve kusur yani illet bulunmamasıdır.¹³ Hz. Peygamber'e aidiyeti ihtimali bulunan metinler değerlendirilerek bu şartlar ile uyumluluğu oranında sınıflandırılır ve buna göre metin hadis olarak kabul edilir, kullanılır yahut terkedilir. Fıkhi hüküm bildiren hadislerin kabulü noktasında üzerinde titizlikle durulan bu şartlar fıkhi hüküm bildirmeyen terğib ve terhibe dair hadisler için kolaylaştırılmıştır. Bunda hadisler arasında fıkhi hüküm bildiren hadisler ve bildirmeyen hadisler ayrımının etkisi olmuştur.

Bu konuda İmam Ahmed b. Hanbel, Abdurrahman b. Mehdi ve Abdullah b. Mübarek'in şu sözü meşhurdur: "Helal ve haram mevzunda bir şey rivayet ettiğimizde pek sıkı, fezail ve benzeri mevzularda bir şey rivayet

¹⁰ Sadık Cihan, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997, s. 75; İbnül Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadi, *Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları- el Menarü'l-münif fi's-sahih ve'd-daiif*, çev.: Hanifi Akın, tahk.: Abdülfettah Ebu Gudde, İstanbul: Polen Yayınları, 2006, s. 15.

¹¹ Mahmut Demir, *Terğib- Terhib Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011, ss. 29- 36.

¹² Kardavi *Münteka*, s. 9.

¹³ Subhi Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016, ss. 114-115.

ettiğimizde de müsamahakâr davrandık.¹⁴ Fezail, terğib, terhib konularında zayıf hadisle amel edilebileceği kaidesi bu söz üzerine bina edilmiştir. Süfyan es-Sevri, Süfyan b. Uyeyne, İbn Abdilberr, Sehavi, Suyuti gibi pek çok usulcü alim de bu görüştedirler. Ancak burada dikkat çekici olan İbn Ebi Hatim'in "Terğib, terhib, züht ve adap konularında kizb ile itham edilmeyen ehl-i gafletin rivayetleri kabul edilir. Kizb ile itham edilenlerin hadisleri ise atılır." ifadesidir. Bu ifade zayıf ile mevzu hadisi bahsedilen konularda dahi makbul görmediğini açıkça ifade etmektedir. İbn Hacer ise bu görüşün kabulünde bazı şartlar öne sürmüştür: zayıflığın şiddetli olmaması, dinin genel esaslarına aykırı olmaması, hadisin Hz. Peygamber'e aidiyetine kesin olarak inanmayıp, ihtiyatın göz önünde bulundurulması. makul görülen bu şartlar zamanla aranmaz olmuş, zayıflığın derecesi her ne olursa terğib-terhib konularında amel edilmesinde bir sakınca olmadığı görüşü benimsenmiştir.

Zayıf hadisle terğib, terhip, fezail konularında amel edilmesinin caiz görülmesindeki temel sebep haram, helal hükmü bildirmediği, yapılması halinde herhangi bir yükümlülük doğurmayacağı düşüncesidir.

Bunun yanında Yahya b. Main gibi zayıf hadisle kesinlikle amel edilemeyeceği görüşünde olan alimler de vardır.¹⁵

Zayıf hadisin terğib, terhib, fezail konularında dahi olsa amel etmekte caiz görülmesi doğru bir yaklaşım değildir. Öncelikle her türlü konuda zayıf hadise ihtiyaç bırakmayacak şekilde sahih hadis bulunmaktadır. Bunun yanında mütekaddimun dönemi usulcülerinin terğib, terhib, fezail, adap konularında zayıf hadis rivayet etmenin ve bununla amel etmenin caizliği hakkındaki ifadeleri bugün bizim anladığımız manada zayıf hadise delalet ettiğini söylemek ne kadar doğrudur? Henüz ıstılahların olgunlaşmadığı dönemde bu ifadenin sahih hadis seviyesinde olmayan hasen sahihi karşıladığını söylemek daha makuldür.¹⁶

Terğib ve terhib konularında dahi olsa zayıf hadislerin rivayetinde ve amelinde müsamahakâr davranılması doğru değildir. Çünkü din yalnızca helaller ve haramlardan oluşan bir kurallardan ibaret değildir. Din öncelikle bir zihniyet ve dünya görüşüdür. Hayatı algılayış tarzı insana, eşyaya, canlıya, topluma karşı sergilenen Müslümanca tavırda bu zihniyetin bir

¹⁴ Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, s. 169.

¹⁵Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012, ss. 145- 147.

¹⁶ Salih, *Hadis ıstılahları ve Hadis ilimleri*, s. 169.

tezahürüdür.¹⁷ Kardavi'nin, ileride ele alacağımız Münteka adlı eserinin kıymetli mukaddimesinde terğib ve terhibi bir fikir olarak anlaması ve bunun üzerinden açıklamalarda bulunması da bunun bir göstergesidir. Bu fikri en iyi şekilde yansıtan da terğib ve terhibe dair hadislerdir. Bu alanda da ziyadesiyle sahih hadis bulunmaktadır.

Terğib ve terhib alanında erken dönemlerden itibaren pek çok eser verilmiştir. Erken dönemde yalnızca kayda geçirme ve derleme maksadıyla kaleme alınan bu eserler daha sonraları pratik kullanıma matuf talebelerin, müşidlerin istifadesine yönelik olarak telif edilmeye başlanmıştır bu da teknik farklılıklar da ortaya çıkmıştır. Modern döneme gelindiğinde ise klasik dönemin terğib-terhib konularında zayıf hadislerin kabulünün yanlış olduğu görüşünün etkisiyle, alana dair yazılmış eserlerde bunların ayrıştırılmasına yönelik çalışmaların yapıldığı görülmektedir.

4. Terğib ve Terhib Literatürünün Gelişimi

Terğib ve terhibe dair eserler hicri ikinci yüzyıl gibi erken bir dönemde verilmeye başlanmıştır. Başlangıç itibariyle konuya dair hadisleri bir araya toplama gayesiyle oluşturulan eserler ilerleyen zamanlarda belirli sistematığe oturmuştur. Eserlerin niteliklerinin değişim ve gelişiminde terğib ve terhib hadislerinin sıhhati noktasındaki kabullerin değişimi ve alana duyulan ilgi etkili olmuştur. Dokuzuncu yüzyıla kadar alana dair eserler telif edilmiş bundan sona ise daha ziyade telif edilmiş bu eserler üzerine çalışmalar yapılmıştır. Biz de literatürü sunarken eserleri derleme dönemi, olgunlaşma dönemi, kemal dönemi, şerh dönemi, yenilenme dönemi ve modern dönem olarak sınıflandırmanın literatürün gelişimini daha net ortaya koyacağını düşünüyoruz. Modern dönem hariç diğer tüm dönemler için hicri yıllar esas alınmıştır.

4.1. Derleme Dönemi

Terğib ve terhib'e dair hadisler h. 2. yüzyıldan itibaren derlenmeye başlanmıştır¹⁸. Hicri 2. yüzyıla ait bu eserlerden yalnızca Kufeli tanınmış bir muhaddis olan Abdullah b. İdris (192)'in et-Terğib ve't-Terhib'ini biliyoruz.¹⁹ Abdullah b. İdris'in döneminin önemli muhaddislerinden olduğunu bilmekle beraber eseri hakkında bir bilgiye sahip değiliz.²⁰

¹⁷ Hayri Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2010, s.134.

¹⁸ Mehmet Görmez, "Terğib ve Terhib", *DİA*, 2011, c. XL, s. 508.

¹⁹ Abdullah Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013, s. 318.

²⁰ Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü A'lamu'n-Nübelâ*, tahk.: Şuayp Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1982, c. IX, ss. 42- 49.

Bununla birlikte ikinci yüzyılda yazılmış eserlerden bugün yoksun olmakla birlikte, dördüncü yüzyıldan önceki eserlerin de bugün sadece isimlerine sahibiz.

4.1.1. Üçüncü Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. Ebu'l- Hasen en-Nadr b. Şümeyl, Kitâbü't-Terğib

Ebu'l- Hasen en-Nadr b. Şümeyl b. Hareşe b. Yezid el-Mazini et-Temimi (204 h.) tabiindendir ve kendisinin hadisçiliğinden öte diltiliği ön plandadır. Arap diline vukufiyeti ile bilinir, özellikle Arap dilindeki garip kelimeler hususunda uzman olduğu söylenebilir. Aynı zamanda güvenilir bir hadis alimi olan Nadr b. Şümeyl hadis rivayetinde bulunduğu kişiler arasında Humejd et-Tavil, Hişam b. Urve gibi tabiiler; kendisinden hadis rivayetinde bulunanlar arasında ise Yahya b. Main, Ali b. Medini ve İshak b. Rahuye bulunur. Bugün maalesef ki Nadr b. Şümeyl'in adı geçen eserine sahip değiliz.²¹

2. İbn Zencûye, et-Terğib ve't-Terhib

Hadis hafızı ve fakih olan Ebu Ahmed b. Mahled b. Kuteybe el-Horsani İbn Zencûye (251 h.) Basra, Kufe, Irak, Mekke, Medine gibi önemli ilim merkezlerinde hadis tahsil etti. Buhari ve Müslim kendisinin talebesi olmakla birlikte Ebu Davud, Nesai, Ebu Hatim er-Razi, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel gibi isimler de ondan hadis rivayet etmişlerdir.²²

3. ez-Zerrâd, Kitâbü't-Terhib

İmamiyye Şiasının alimlerinden olduğu söylenen Ebû Ali Hasan b. Mahbûb ez-Zerrâd (266 h.) aslen şia fukahasıdır, hadise dair pek çok eser telif etmiştir.²³

4. el-Berki, et-Terğib

Hicri 376 yılında vefat ettiği bilinen Ebu Cağfer Ahmed b. Muhammed el-Berki'nin hadis ve adap konuların dair yazdığı birçok eserle beraber et-Terğib adında bir eserin de bulunduğunu kaynaklarımızdan öğrenmekteyiz.²⁴

Bu eserlerin içeriğini ve sıhhat derecelerini değerlendirmemiz mümkün olmasa bile üçüncü yüzyılda bu eserlerin telif edilmiş olduğunu bilmek terğib- terhib literatürüne dair oluşturmaya çalıştığımız çerçevenin netleşmesi açısından önemlidir.

²¹ İsmail Paşa Bağdadi, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi (fotokopi), c. II, s. 494.

²² Ahmet Yıldırım, "İbn Zencuye", *DİA*, 1999, c. 20, s. 463.

²³ Bağdadi, *Hediyetü'l-Arifin*, c. I, s. 66.

²⁴ Bağdadi, *Hediyetü'l-Arifin*, c. I, s, 67.

Terğib- terhib edebiyatına dair ikinci ve üçüncü yüzyılları başlangıç aşaması olarak kabul edersek, dördüncü ve beşinci asırları bu edebiyatın gelişme aşaması olarak anlayabiliriz.

4.2. Olgunlaşma Dönemi

4.2.1. Dördüncü Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

Dördüncü yüzyıla ait elimizde tek bir eser olmakla beraber bu eser terğib ve terhib edebiyatına dair sahip olduğumuz en eski eser olması sebebiyle önemlidir.

1. İbn Şâhin, et-Terğib fî fezaili'l-a'mâl

et-Terğib fî fezaili'l-a'mâl ve Sevabu Zalik adlı eseriin müellifi İmam Hafız Ebu Hafs Ömer b. Ahmed B. Osman b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyub el-Bağdadi İbn Şâhin (385 h.) ilk hadis tahsilini Bağdat'ta aldıktan sonra Şam, Hicaz ve Mısır'da tahsiline devam etti. Beğavi, Ebu Davud, Yahya b. Said onun meşhur hocaları arasında sayılırken; Ebu Muhammed b. Hasan b. Ali el-Cevheri ve Ebu Nuaym el-İsfehani meşhur talebelerindedir. Pek çok alim tarafından sika kabul edilmiş velud bir alimdir.²⁵ Eserlerinin sayısının üç yüz otuza ulaştığı nakledilmektedir.²⁶

İsmi "Faziletli amellerin teşvik edilmesi ve bu amellerin sevabı" olarak tercüme edilebilecek olan bu eser iki ciltten oluşmaktadır, eserde sahih, zayıf ve mevzu hadisler bulunmaktadır. İsminden de anlaşılacağı üzere eserde yalnızca teşvik edici hadisler derlenmiş, terhib hadislerine yer verilmemiştir.

Beş yüz seksen bir hadis ihtiva eden söz konusu eserde ilki "La ilahe illallah demenin fazileti" olmak üzere seksen sekiz bab başlığı bulunmaktadır: 2. Namazı, 3. Su ile temizlenmenin fazileti, 4. Namazın fazileti, yatsı ve sabah namazlarını cemaatle kılmanın fazileti, 5. Cemaatle namaz kılmanın fazileti 6. Sabah ve yatsı namazlarını cemaatle kılmanın fazileti 7. Akşam namazı ve ondan sonraki namazların fazileti, 8. Öğleden önceki namazın fazileti, 9. Her gün 12 rekat namaz kılan kişinin fazileti, 10. İkinci vaktinden önceki namazın fazileti, 11. Mescide yürümenin fazileti, 12. Abdest alırken besmele çekmenin fazileti, 13. Sabah namazının iki rekatının fazileti, 14. Tesbih namazının fazileti, 15. İftitah tekbirinin fazileti, 16. Sabah namazından sonra güneşin doğumuna kadar beklemenin fazileti, 17. Duha namazının fazileti sayısı ve vakti, 18. Orucun faziletleri, 19. Duanın fazileti, 20. Allah'ı zikretmenin fazileti, 21. Tövbe etmenin fazileti ve sevabı, 22.

²⁵ Ali Osman Koçkuzu, "İbn Şahin", *DİA*, 1999, c. XX, s. 367.

²⁶ Kettani, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-Müstatrafe li Beyani Meşhur Kütübi's-Süneti'l-Meşhur*, tahk.: Muhammed el-Müntesir b. Muhammed ez-Zemzemi, Beyrut:: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1993, s. 38.

Kur'an okumanın fazileti, 23. İlim ve ilim talebesinin fazileti, 24. Allah korkusu ile ağlamanın fazileti, 25. Gençlerin ibadetinin fazileti, 26. Tevazu, 27. Yumuşak huyluluk ve fazileti, 28. Akıl ve fazileti, 29. Cömertlik, 30. Sabır ve fazileti, 31. Ana- babaya iyilik, 32. Kanaat ve sabrın fazileti, 33. Hac, Hacda nafaka ve sa'y, 34. Çokça tavaf etmek ve bunun sevabı, 35. Hacerü'l-esvedî selamlamanın fazileti, 36. Rukneyne selam vermenin fazileti, 37. "La havle ve la kuvvete illa billah" demenin fazileti, 38. Dünyaya bağlanmak, 39. Güzel ahlak, 40. Hüsn-ü zan 41. Sadaka, 42. Aç olanı yedirmenin ve susayanın susuzluğunu gidermenin fazileti, 43. Su içirmenin fazileti, 44. Bir hurma dahi olsa sadaka vermenin fazileti, 45. İsteyene vermek, 46. Sadakanın belayı gidermesi, 47. Gizli sadaka vermenin ve gizli amellerin fazileti, 48. Susmanın fazileti, 49. Diline hâkim olmak, 50. Hastanın sevabı ve imtihana sabretmenin fazileti, 51. Hasta ziyaret etmenin fazileti, 52. Cenazeyi takip etmenin fazileti, 53. Sıkıntıya sabretmenin fazileti, 54. Ölü yıkayanın fazileti, 55. Ölüyü kefenleyeninin fazileti, 56. Kabri kazanın fazileti, 57. Müslümanların ihtiyaçlarının gidermenin fazileti, 58. Musafahanın (tokalaşma) fazileti, 59. Allah yolunda cihadın fazileti, 60. Ekin ekenin fazileti, 61. Sıkıntısı olan mü'minin fazileti, 62. Abdestli sabahlayanın fazileti, 63. Borç vermek ve sevabı, 64. Borcunu ödeyemeyeni gözetmenin fazileti, 65. Amellerin fazileti, 66. Selam alıp vermenin fazileti, 67. Mü'minin kardeşi için dua etmesinin fazileti, 68. Allah için birbirini sevmenin fazileti 69. Sevenin Allah için sevdiği kişiye bunu bildirmesi, 70. Kardeşinin gıybetini engellemenin fazileti, 71. İki Müslümanı barıştıranın fazileti, 72. "sebepe olan yapan gibidir", 73. Misvak kullanmanın fazileti, 74. Görme engelli kişiye yardım edenin fazileti, 75. Hayvanlara iyi davranmak, 76. Hayırlı işlerde yarışmak, 77. Mü'min kardeşini affetmek, 78. Hayırda izini gizleyerek yürümek, 79. İyi niyet, 80. Müslümana yakınlık avreti gizlemek, 81. Müslümanların yolundan eziyet edici şeyi gidermek, 82. Kırtas, 83. Gece namazının fazileti, 84. Ezanın fazileti, 85. Akrabayı gözetmenin fazileti, 86. İtki rukab, 87. Menbuz yemek, 88. Diğer terğib hadisleri.

4.2.2. Beşinci Yüzyılda Terğib ve Terhib Literatürü

1. Beyhaki, Terğib ve't-Terhib

Muhaddis aynı zamanda da şafii fakihî olan Ebu Bekr Ahmed b. Hüseyin el-Beyhaki (458 h.) alanın önde gelen isimlerindedir. Hakim en-Nisaburi'nin talebesidir, hadislerin illetleri, ihtilafları ve anlaşılması hususunlarında kendini kabul ettirmiş olan bu önemli muhaddisin terğib ve terhibe dair yazmış olduğu bu eser günümüze ulaşmamıştır.²⁷

²⁷ M. Yaşar Kandemir, "Beyhaki", *DİA*, 1992, c. VI, ss. 58-61.

4.2.3. Altıncı Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. Teymi, Kitâbü't-Terğib ve't-Terhib

Ebü'l-Kasım Kıvamü's-sünne İsmail b. Muhammed b. Fazl et-Talhi İsfahani Teymi (533 h.), lakabından da anlaşılacağı üzere sünneti/ dini ayakta tutmaya adanmış çok yönlü, velud bir alimdir. Şia ve mutezile gibi farklı inanç gruplarının yaygın olduğu altıncı yüzyıl gibi bir dönemde selevin itikadını savunmaya gayret göstermiş ve ehl-i hadisın yolundan gitmiştir. Vaktinin çoğunu hadis ilmiyle geçiren ve bu alanda en önde gelen isimlerden biridir.²⁸

Teymi'nin bu eseri terğib ve terhib literatürü içerisinde tanınmış eserlerden biridir. Müellif talebelerinin isteği üzerine kaleme aldığı eserinde senedlerin çok, tekrarların fazla yahut eserin çok muhtasar olmasından sakınarak istifadenin ziyade olmasını amaçlamıştır. Aynı amaca matuf olarak konuları alfabetik olarak tasnif etmiş ve her konu için önce terğibden ardından da varsa terhibden bahsetmiştir. Eserde yalnızca hadisler değil, büyüklerin sözleri de yer almaktadır. Eserine aldığı hadisler arasında mevzu olanlar da vardır. Esas aldığımız tahkikli baskı da bunlara ve hadislerin hükmü ve kaynağına işaret edilmiştir.²⁹

Eserde 2520 hadis içermektedir. Eserdeki ana konular şöyle sıralanabilir: 1. İman ve küfür, 2. İyilik ve kötülük, 3. Kasrıl emel- tu'l-emel, 4. İnsanları barıştırmak ve kışkırtmak, 5. İnsanlara ve mahlukata ikram etmek/ iyilikte bulunmak ve ihanet etmek/ kötülükte bulunmak, 6. Tövbe, 7. Güvenilir, dürüst olmak ve dolandırıcılık, cimrilik. 8. Ezan, 9. Emri bi'l-maruf ve nehyi ani'l-münkere riayet etmek ve terk etmek, 10. Tekelcilik, 11. Eğlence, üflemeli ve telli çalgılar, 12. Şeytandan, nifaktan ve kötü ahlaktan sakınmak, 12. İhtilaf, 13. İktisat/ tutumluluk, 14. Kurban ve zilhiccenin ilk 10 günü yapılacak ameller, 15. Yemek yedirmek ve biriktirmek, 16. Dürüstlük ve yalancılık, 17. Ana- baba hakkı, 18. Ağlamak ve gülmek, 19. Cömertlik ve cimrilik, 20. Bela ve günaha kefarete olması, 21. Gıybet ve dedikodu, 22. Kız ve erkek çocukların babaları üzerindeki hakkı, 23. Tevazu ve kibir, 24. Tevekkül, 25. Allah'ın nimetlerini düşünmek ve zatını düşünmek, 26. Müslüman kardeşinin kusurunu araştırmak, 27. Takva ve kötümserlik, 28. Allah'ı zikretmek, 29. Ticarete güvenilirlik, 30. Allah Teala'ya övgü, 31. Cihad, 32. Komşuluk hakkı, 33. Cuma günü, 34. Cemaat, 35. Cennet ve cehennem, 36. Hac, 37. Arife günü, 38. Allah için sevmek ve Allah için buğz

²⁸ İsmail b. Muhammed b. el-Fazıl el-İsfahani Teymi, *et-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Eymen b. Salih b. Şaban, Kahire: Daru'l-Hadis, 1993, ss. 5, 10- 15.

²⁹ Teymi, *et-Terğib ve't-Terhib*, ss. 55-56.

etmek, 39. Helal yemek ve giymek, haram yemek ve giymek, 40. Haya ve hased, 41. Müslümanların ihtiyacını gidermek, 42. Yumuşak huyluluk, 43. Ahlak, 44. Şarap içmek ve günahı, 45. Allah korkusu, 46. Dua, 47. Faiz, 48. Allah rızasını gözetmek ve dünyaya rağbet etmek, 49. Zekat, 50. Zina, 51. Dünyayı terk ve züht, 52. Eşe itaat, 53. Kabir ziyareti, 54. Misvak, 55. Mahlukata şefkatli davranmak, 56. Şükür ve hamd, 57. Sabır, 58. Diline hakim olmak, 59. Hz. Peygambere salat, 60. Oruç ve ramazan, 61. Namaz, 62. Misafir adabı ve misafire ikram etmek, 63. Temizlik ve abdest, 64. Yöneticiye itaat, 65. Zulüm, 66. İlim, 67. Adil olmak, 68. Affedici olmak, 69. Gusül, 70. Kur'an okumak, 71. Kanaat, 72. Can almak, 73. Borç vermek, 74. Yalan, 75. Rızıkına razı olmak, 76. Beddua etmek, 77. Evlilik.

1. el-Medîni, et-Terğib ve't-Terhîb

Altıncı yüzyılda yazılmış olduğunu bildiğimiz ancak bugün elimizde bulunmayan bir diğer ise Ebû Mûsâ Muhammed b. Ömer b. Ahmed el-Medîni (581 h.) "et-Terğib ve't-terhîb" adlı eseridir.³⁰

4.3. Kemal Dönemi

Tek bir konuya hasredilmiş eserler ve terğib ve terhibe dair en muteber eserlerin verilmiş olması bu dönemi diğerlerinden ayırmaktadır.

4.3.1. Yedinci Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. Makdisî, et-Terğib fi'd-Dua

Döneminin önde gelen alimlerindedir. Kendisinin yüz bin hadisi ezbere bildiği ve bunları ezberinden senedleri ile birlikte talebelerine okuduğu rivayet edilmektedir.³¹ Ebu Muhammed Takıyyüddîn Abdülganî b. Abdilvâhid b. Alî el-Makdisî el-Cemmâilî (600 h.)'nin bu eseri hakkında isminin işaret ettiği üzere yalnızca dua etmek hakkında terğib hadislerini içerdiği söylenebilir. Eseri incelediğimizde de bu öngörünün doğrulandığını görüyoruz. Sadece dua etmek, duanın vakti ve çeşitli durumlarda dua hakkındaki terğib hadislerinden oluşması eseri farklı kılmaktadır.

Eserde senedleri ile beraber 136 hadis bulunmakta ve bu hadislerin kaynağına işaret edilmektedir. 16 babtan oluşan bu küçük çaplı eserde geçen konular şunlardır: duanın fazileti, duanın vakitleri, Allah Teala'nın ismi ile dua etmek, ihtiyaç halinde dua, namazdan sonra dua, sabah ve akşam vakitlerinde dua, yemekte dua, hastanın duası, camiye girerken ve çıkarken dua, yolculuktan dönerken ve yolcu ile vedalaşırken dua.

2. Tücbi, et-Terğib fi'l-Cihad

³⁰ Bağdadi, *Hediyyetü'l-Arifin*, c. II, s. 100.

³¹ Zehebi, *Siyerü A'lamü'n-Nübela*, c. XXI, s. 444.

Endülüslü teracim alimi Ebu Abdullah Muhammed b. Abdurrahman (610) bir çok teracim eserinin yanında cihada teşvik eden ve cihadın faziletlerinden bahseden terğib hadislerinin yer aldığını anladığımız et-Terğib fi'l-Cihad adlı bir eser telif etmiş olduğunu kaynaklarımızdan öğreniyoruz.³²

Tek bir konuya has olması itibariyle önemli bir örnek olan bu esere maalesef ki bugün ulaşamıyoruz.

2. Münziri, et-Terğib ve't-Terhib

Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi Münziri (656 h.)'nin et-Terğib ve't-Terhib mine'l-Hadisî'l-Şerif adlı bu eseri bu türde verilmiş en meşhur ve üzerinde en çok çalışılmış olan eserdir. Öyle ki bu alanda akla gelen ilk ismin Münziri olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Münziri yaşadığı dönemin önde gelen hadis alimlerdendir. Hadislerin sahih ve mevzu olanlarını, illetlerini, ravilerin cerh ve tadil hükümlerini bilmesi onu döneminde meşhur kılan özelliklerdir.³³ Bu vasıfları eserine de yansımıştır.

Münziri eserinin mukaddimesinde bu eseri talebelerinin zühd, takva, ilim ve amelle ilgili bir eser yazması talebine cevap olarak yazdığını söylemektedir. Eserin muhtevası ve üslubuna dair de ayrıntılı açıklamalarda bulunmuştur. Buna göre eserin en önemli özelliklerinden biri sahabe ravisi dışında senedlerin hazfedilmiş olması ve Münziri'nin hadislere dair yaptığı açıklamalardır. Münziri senedlerine dair sıhhat açıklamalarına kısa da olsa değinmiştir. Gerekli gördüğü yerde garip kelimelere, bunların okunuşuna ve manasına işaret etmiştir. Sahih ve hasen hadisler için "عن" lafzını kullanırken, mevzu, mürsel, munkatı vb. hadisler için "روى" lafzı kullanılmıştır. Eserde dikkat çeken bir diğer yön ise eserin sonunda alfabetik olarak sıraladığı muhtelif ravilerin cerh- tadil hükümlerine kısaca yer vermesidir. Bu bölümde Münziri'nin yüz doksan ravi hakkında değerlendirmesi bulunmaktadır.

Münziri et-Terğib ve't-Terhib'i oluştururken esas aldığı eserleri şöyle sıralamaktadır: Kütüb-ü Sitte'nin yanı sıra İmam Malik'in Muvattası, Müsned-i Ahmed, Nesai'nin el-Yevm ve'l-Leyl'i, Ebu Davud'un Merasil'i, Taberani'nin Mu'cemu'l-Kebir, Mu'cemu'l-Evsat ve Mu'cemu's-Sağir'i, Ebu Yala'nın Müsned'İ, Ebu Bekir el-Bezzar'ın Müsned'i, Sahihu İbn Hibban, Hakim Neysaburi'nin Müstedrek'i ve Ebu'l-Kasım el-İsfehani'nin tüm eserleri.

³² Hayrettin Zirikli, *E'lâm Kamusu Teracim*, Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melayin, 2002, c. VI, s. 191.

³³ M. Yaşar Kandemir, "Münziri", *DİA*, 2006, c. XXXII, s. 35.

1624'ü zayıf olmakla birlikte³⁴ 5532 hadis ve 27 babtan oluşan eser şu ana başlıklardan oluşmaktadır: Niyet, ilim, temizlik, namaz, nafile ibadetler, cuma günü, sadaka ve zekat, oruç, bayramlar ve kurban, hac, cihad, Kur'an okumak, zikir ve dua, ticaret, evlilik ve boşanma, giyim ve süslenme, yemek, hükümler (kaza), had cezaları gerektiren durumlar ve emri bi'l-maruf nehyi ani'l-münker, ana- babaya iyilik ve akrabalık, edep, tövbe ve zühd, cenaze, diriliş ve kıyamet günü.³⁵

Münziri'nin bu eseri terğib ve terhibe dair kendinden önceki eserleri kapsar niteliktedir. Bu sebeple alanın en öne çıkmış ve meşhur eseridir. Üzerinde birçok çalışma yapılmıştır, bu eserleri ilgili yerlerde incelemek üzere burada bir liste olarak zikretmeyi daha uygun buluyoruz:

Şerhler

1. Elbani, Sahihu't-Terğib ve't-Terhib ve Zaifu' t-Terğib ve't-Terhib
2. Nureddin Ali b. Muhammed Menûfi, Şerhu't-Terğib ve't-Terhib .
3. Hasan b. Ali el-Feyyûmî, Şerhu't-Terğib ve't-Terhib.
4. Muhammed Hayât b. İbrahim es-Sindî, Şerhu't-Terğib ve't-Terhib³⁶

Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhib adlı eserine yapılan çalışmalardan biri de Mısırlı alim Ahmed Hudeybe'nin şerhidir. Ancak bu çalışma Ahmed Hudeybe'nin elli beş derslik ses kayıtlarından oluşmaktadır. Derslerin elli beş babta tasnif edilmiş yazılı bir metnine ulaşmak mümkünse de matbu bir eser değildir.³⁷ Aynı şekilde Dr. Süleyman er-Ruhayli'nin de böyle bir çalışması bulunmaktadır.³⁸

Muhtasarlar

1. Yusuf Kardavi, el-Münteka
2. İbn Hacer el-Askalani, Muhtasarü't-tergib ve't-Terhib li'l-Münziri Zeyl Çalışmaları

1. Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsirî, Tuhfetü'l-habîb li'l-habîb bi'z-zevâid ale't-Terğib ve't-terhib.

Fihrist Çalışmaları

1. Hâlid Abdurrahman Ak, Muhammed İdris Hamdi, Feharisü't-tergib ve't-Terhib, 1988.

2. Adnan Ar'ur, Feharisü't-Tergib ve't-Terhib, 1989.

³⁴ Hadi Turan, "İmam Münziri'nin Hadis İlimine Yaptığı Hizmetler", *eş-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2017, c. IX, sayı 1, s. 197.

³⁵ Münziri, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi, *et-Terğib ve't-Terhib mine'il-Hadisi'l-Şerif*, tahk.: İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003, c. I, ss. 3- 20.

³⁶ Kandemir, "Münziri", *DİA*, 2006, c. XXXII, s. 35.

³⁷ https://archive.org/details/Houtaiba-1_uP_bY_mUSLEm 24.11.2017

³⁸ <https://archive.org/details/sahehtrou> 24.11.2017

Tashih ve Tatkikler

1. Ebû ishak ibrâhim b. Muhammed ed-Dimaşki, Ucâletü'l-ımlâ'ı'l-müteyessira mine't-teznîb alâ mâ vaka'a li'l-hafızı'l-Münzirî mine'l-vehmi ve ğayrihî fî kitâbihi't-Terğib ve't-Terhib.

Ayrıca eserinde dilimizde bir tercümesi de bulunmaktadır. Ahmet Muhtar Büyükçınar'ın yaptığı bu çeviri "et-Terğib ve't-Terhib: Hadislerle İslam" ismiyle, Hikmet Yayınları tarafından çevrilmiştir.

4.3.2. Sekizinci Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. Yafii, et-Terğib ve't-Terhib

Kaderiyye tarikatının Yafiiyye kolunun kurucusu olan Afifüddin Abdullah b. Es'ad b. Ali el-Yemani Yafii (768h.) aynı zamanda devrinin önde gelen hadisçilerindedir. Bu eserini Allah'ın hidayete erdirdiği kişiyi kimsenin saptırmayacağını, sapıtın kişiyi de kimsenin hidayete erdiremeyeceğini söyleyerek Müslümanların istifade etmesi için yazmıştır.³⁹

Eser 519 hadis ve 30 baktan oluşmaktadır. Yafii, her bab başlığından sonra bir ayet zikretmiş, hadisleri senedsiz olarak nakletmiş ve de gerekli gördüğü yerlerde cumhurun da görüşüne yer vererek kısa açıklamalarda bulunmuştur ki bu konun ayet ve hadisle bütünlük içerisinde anlaşılması ve okuyucu için faydalanmanın daha ziyade olması açısından önemlidir.

Genel olarak eserin ihtiva ettiği konular ise şöyle sıralanabilir: Namaz, abdest, cemaat, zekat, sadaka, infak ve cimrilik, ticaret, misafire ikram, borç ve faiz, ana- babaya iyilik, akrabayı ziyaret, insanların arasını düzeltmek, komşuya, yetime, aileye ihsanda bulunmak, yaratılmışlara karşı şefkat ve merhamet, evlilik ve zina, içki içmek, dürüstlük, adap, kafire benzememek.

Müteahhirun dönemi diye adlandırılan yedinci yüzyıl ve sonrasında eserler daha sistemli ve pratik kullanıma daha uygun şekilde telif edilmektedir. Bu terğib ve terhib edebiyatına yansımıştır. Münzirî'nin ve Yafii'nin eserleri bu duruma en güzel örnektir.

4.4. Şerh Dönemi

4.4.1. Dokuzuncu Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. İbn Hacer el-Askalani, Muhtasarü't-terğib ve't-terhib li'l-Münzirî

Ebü'l-Fazl Şehabeddin Ahmed İbn Hacer el-Askalani, (852h.)'in Münzirî'nin et-Terğib ve't-terhib adlı eseri üzerine yapılmış bir ihtisar çalışması olan bu eserde Münzirî'ye ek olarak beş hadisin daha sıhhat hükmünü ve kaynağını göstermiş aynı zamanda da dört yerde yapılan hatalı nakli tashih etmiştir. İbn Hacer'in bu eseri 904 hadis ve 20 baktan

³⁹ Abdullah b. Esed Yafii, *et-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Muhammed Faris, Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1996, s. 11.

oluşmaktadır. Bab başlıkları şöyledir: ihlas, sünnet, ilim, temizlik, namaz, nafiler, Cuma, sadaka, oruç, hac, cihad, zikir, dua, alışveriş, nikah, giyim, yemek, kaza, hadler, Kur'an okumak.

İbn Hacer, Münziri'nin rivayet lafızları ile işaret ettiği hadislerin ve ravilerin hükümlerine açıktan işaret etmiştir.⁴⁰

2. Busiri, Tuhfetü'l-Habib

Mısırlı muhaddis Ahmed b. Ebû Bekir el-Bûsîrî (840/ 1436) Tuhfetü'l-Habîb li'l-Habîb bi'z-Zevâid ale't-Terğib ve't-Terhîb. Adlı bu eserini İthafü'l-Hıyere ve Müsnedü'l-Firdevsi'den derleyerek Münziri'nin bu eserine zeyl olarak hazırlamış ancak tertip edemedi vefat etmiştir. Daha sonra oğlu bu eseri temize çekmiştir.⁴¹

Bu çalışmaya Münteka Tuhfetü'l-habîb li'l-habîb bi'z-zevâid ale't-Terğib ve't-terhîb adıyla Ahmed b. Muhammed el-Kastallani de bir muhtasar yazmıştır.

3. Ebû Yâsir Muhammed b. Ammâr el-Mısri, et-Tasrib fi'htisari't-Terğib ve't-terhîb

4. İbnü'd-Deyri Muhammed b. Ebû Bekir es-Safedî(862), et-Takrib ila kitabi't-Terğib ve't-terhîb

5. Hasan b. Ali el-Feyyûmî (9. asır), Şerhu't-Terğib ve't-terhîb

4.4.2. Onuncu Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

Bu asırda terğib ve terhibe dair maliki fakihi olan Ebü'l-Hasen Nureddin Ali b. Muhammed el-Menüfi el-Mısri (939/ 1532)'nin bugün elimizde bulunmasa da ismi kaynaklarda geçen Şerhu't-Terğib ve't-Terhib adlı eserin varlığından söz edilebilir.

4.5. Yenilenme Dönemi

4.5.1. On birinci Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

Bu asırda zikredeceğimiz eser şerh dönemi içerisinde istisna bir eserdir.

1. Nureddin er-Raniri, Hidâyetü'l-Habîb

Nûruddîn Muhammed b. Alî el-Hamîdî eş-Şâfiî el-Eş'arî el-Ayderûsî er-Rânîrî (1068/ 1658) hakkında çok bilgi sahibi olmasak da hakkında asya'da bazı çalışmalar yapıldığı, Kaderiyye ve Ayderusiyye tarikatlarına intisap etmiş Endonezyalı bir mutsavvıf alimdir.⁴² Birçok eseri olduğundan bahsedilen Raniri'nin Hidâyetü'l-habîb fi't-terğib ve't-terhîb adlı eseri terğib ve terhib alanında verilmiş eserlerdendir.

⁴⁰ Ahmed b. Ali İbn Hacer Askalani, *Muhtasaru'l-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Muhammed Abdullazim Hamza, Darü'l-Feth, 1985.

⁴¹ İ. Lütü Çakan, "Busiri", *DİA*, 1992, c. VI, s. 468.

⁴² İsmail Hakkı Göksoy, "Nureddin er-Raniri", *DİA*, 2007, c. XXXIII, s. 256.

2. İbn Fehd, et-Terğib ve'l-İctihad

Alim bir aileye mensup olan İzzeddin İbn Fehd (954) Mekkeli tarihçi ve aynı zamanda İbn Hacer gibi alimlerden ders almış bir hadisçidir. Et-Terğib ve'l-İctihad fi'l-ba'is li Zevi'l-Himemi'l-'Ulya ale'l-Cihad adlı bir eserinin olduğu kaynaklarda geçmektedir.⁴³

Şerh döneminde sonra yazılmış yeni bir eser olması açısından önemlidir. Hicri on birinci yüzyılın bu anlamda önemli olduğu söylenebilir.

4.6. Modern Dönem

4.6.1. Yirminci Yüzyılda Terğib ve Terhib Edebiyatı

1. Yusuf Kardavi, el-Münteka

Yusuf Kardavi'nin el-Münteka min kitâbi't-Terğib ve't-terhib li'l-Münziri adıyla Münziri'nin eseri üzerine bir ihtisar çalışmasıdır.

Kardavi, Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhib adlı eseri üzerine yazdığı bu muhtasar eserine bir risale sayılabilecek özellikte kıymetli bir mukaddime yazmıştır. Kardavi mukaddimesine dinde terğib ve terhib'in yeri ile başlamış, ardından Kur'an ve sünnetteki yeri ile devam ederek terğib ve terhibin inzar ve tebşir, havf ve ümit kavramlarıyla olan ilişkisinden bahsetmektedir. Ardından bu konuya dair yazılan önemli eserler hakkında kısaca bilgi verdikten sonra bunları en kâmil olarak vasıflandırdığı Münziri'nin eserine, içerik ve üslubuna değinmektedir.

Kardavi mukaddimesinde sevap ve ceza kavramlarından, bu kavramların Yahudilik ve Hristiyanlıktaki karşılıklarından bahsettikten sonra ödül ve cezanın dünyevi, uhrevi, maddi, manevi ve toplumsal yönlerine dair uzun açıklamalarda bulunmaktadır.

Terğib ve terhibi bir fikir olarak ele alan Kardavi bu fikre muarız olan iki gruptan ve bunların görüşlerinden de bahsetmektedir. Kardavi'nin ifade ettiğine göre bazı felsefeciler ödev ahlakı ile terğib ve terhib fikrine karşı çıkmaktadırlar. Çünkü onlara göre görev olumlu ya da olumsuz sonuç elde etme düşüncesi olmaksızın sadece yapılması gerektiği için yapılır. Bu sebeple de uhrevi dahi olsa görevlerin yerine getirilmesini bir menfaat ile ilişkilendirdiği için dini ahlaka karşı olumsuz bir bakış içerisindedirler. Kardavi bazı felsefecilerin bu görüşünü değerlendirirken insan fıtratında ceza ve ödül algısının olduğunun unutulmaması gerektiğinden, kendisini amelden soyutlayan bir kişinin ancak terğib ve terhib yani teşvik ve sakındırma ile uyarılabileceğinden bahsetmektedir. Devamında Allah'a ve onun vadettiği ödüle olan rağbetin, isteğin ve Allah Teâla'nın rahmeti, muhabbeti ve rızasından uzaklaşmaktan ve cezasından sakınmanın insanı

⁴³ Sami es-Sekkar, "İbn Fehd, İzzeddin", *DİA*, 1999, c. XIX, s. 485- 486.

dünyaya ve nefesine kulluktan kurtaracağından bahsederek felsefecilerin bu görüşlerine karşılık vermektedir.

Terğib ve terhib fikrine karşı çıkan diğer grup ise rağbet ve rahbet, ödül isteği ve ceza korkusu ile yapılan itaat ve ibadeti inkâr eden sufilerdir. Kardavi onların bu duruşunu şu sözle özetlemektedir: “Korktuğu için çalışan kötü bir köle gibi ve ücreti verilmediğinde çalışmayan kötü bir işçi gibi olma.” Kardavi onların bu görüşlerine cenneti isteyen ve azaptan sakınan, bunun için Rablerine dua edip, bu hususta kararlı olanların övüldüğü çok sayıda ayet ve hadisleri delil getirerek cevap vermektedir.

Kardavi bu tartışmayı Gazali'nin mü'minin havf ve reca arasında olması gerektiğine dair sözleriyle bitirmektedir.

Bu bahislerden sonra eserin içerik ve muhtevasına dair açıklamalara geçmektedir. Kardavi eseri yazmasındaki sebebi hakkındaki ifadelerine göre hocalar, öğretmenler, vaiz ve hatipler konuşmalarında sıklıkla terğib ve terhibe, havf ve recaya dair hadis-i şeriflere yer vermektedirler ancak bunu yaparken sahih veya mevzu, makbul yahut merdud ayrımı gözetmemektedirler. Hatta o kadar ki bir hadis-i şerifin güvenilirliği için Münziri'nin et-Terğib ve't-Terhibinde geçmesini yeterli görmektedirler. Oysaki –bizim de ilgili başlıkta açıkladığımız üzere- Münziri'nin eserini yazarken ki üslubunu bilseler bu hataya düşmeyeceklerdir. Çünkü Münziri mukaddimesinde hadislerin sahih ve zayıf olanına nasıl işaret ettiğinin açıklamaktadır. Bu sebeptendir ki Kardavi bu mevkiilerdeki insanların ve dahi tüm mü'minlerin istifade etmesi için eseri zayıf hadislerden ve tekrarlardan arındırarak ihtisar etmiştir.

Mukaddimesinin devamında terğib ve terhib hadislerinin rivayetinde kolaylık sağlandığı yani sahih olma şartı aranmadığı hususuna da değinen Kardavi bu kolaylığın mevzu hadislerin ya da yalancılıkla itham edilen, çokça yanılan ravilerin hadislerin kabulü anlamına gelmediğini açıklamaktadır. Buna delil olarak muhaddislerin bu konudaki sözlerini delil getiren Kardavi terğib ve terhib hadislerinin kabulünde sağlanan kolaylığın ravinin adaletinde değil zabtında kusurlu olması anlamında olduğunu ifade etmektedir.⁴⁴

Kardavi Münteka adını verdiği bu kıymetli eserinde 2377 hadise ve ihlas, doğruluk ve salih niyet, riya, kitap ve sünnete ittiba, sünneti terk etmek girişi ile ilim, temizlik, namaz, nafileler, Cuma, sadaka, oruç, bayram ve kurban, hac, cihat, Kur'an okumak, zikir ve dua, alışveriş, nikâh, giyim, yemek, kaza, hadler, ana- babaya iyilik ve akrabayı gözetmek, edep, tövbe

⁴⁴ Kardavi, *Münteka*, Mukaddime.

ve zühd, cenaze, haşr ve kıyamet günü, sennet ve cehennem olmak üzere 24 baba yer vermiştir.

2. Elbani, Zaifü't-Terğib ve't-Terhib ile Sahihu't-Terğib ve't-Terhib adlı eserleri

Muhammed Nâsirüddin Elbânî (1999) bu iki eserinde İslam dünyasında oldukça yaygın olan ve vaiz, müşid, hatip, hoca gibi halka hitap etme konumunda olan insanların çokça başvurduğu Münziri'nin söz konusu eserinde yer alan zayıf hadisleri ortaya koymak için Zaifu'-Terğib ve't-Terhib adlı eserini yazmıştır.

Elbani bu bağlamda Münziri'nin yaptığı gibi hadisleri senedleri hafzedilmiş olarak nakletmiştir. Hadislerin başında münker, mevzu, zayıf, çok zayıf, zayıf mevkuf ve mürsel hükümlerini bildirmiş sonunda ise hadisin geçtiği diğer kaynaklara, varsa bu kaynaklardaki hükümlere ve Münziri'nin hükmüne işaret etmiştir. Elbani bu eserinde 2248 hadis hakkında hüküm bildirilmiştir.

Daha sonra et-Terğib ve't-Terhib'deki sahih hadisleri de bir araya toplamayı gerekli gören Elbani 3775 hadise yer verdiği bu eserinde hadisler hakkında sahih, hasen, sahih liğayrihi, hasen liğayrihi, sahih mevkuf ve hasen mevkuf hükümlerini vermiştir.

Elbani'nin bu çalışmalarından hareketle genelin aksine terğib ve terhib konularında hadislerin sıhhatinde titizlik gösterilmesi ve sahih hadislerin esas alınması gerektiği kanaatinde olduğu söylenebilir.

3. Yusuf b. İsmail Nebhani, İthafü'l-Müslim bima fi't-Terğib ve't-Terhib min Ehâdisi'l-Buhari ve Müslim.

4. Semih Abbas, İ'lâmü'l-Müslim bima ittefeka aleyhi'l-Buhari ve Müslim fi't-Terğib ve't-terhib.

4.6.2. Yirmi Birinci Yüzyılda

1. Abdurrahman Nahlâvî, et-Terbiye bi't-Terğib ve't-Terhib

2. Selim Köroğlu, Mustafa İsmail Fındıklı, Sıratu'l-mühtedin (Sahihi Buhari ve Terğib ve Terhib'den Seçme Hadis-i Şerifler)

4.6.2.1. Tezler

1. Mustafa Suna, Zekiyyüddin el-Münziri'nin hayatı ve et-Terğib ve't-Terhib adlı eseri, 2005.

2. Mahmut Demir, Terğib-Terhib Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri, 2001.

3. Zeynep Köroğlu, Hz. Peygamber'in Tehditleri (et-Terğib ve't-Terhib Özelinde), 2011.

4. Rabia Kurt, Hadis Tarihinde Terğib- Terhib Edebiyatı ve Değeri, (Devam ediyor.)

5. Osman Demir, Terhib Hadisleri Bağlamında Hz. Peygamber'in İnzar Yönü, (Devam ediyor.)

5. Terğib- Terhib Literatürü Kronolojik Listesi

1. Abdullah b. İdris, et-Terğib ve't-Terhib

2. Ebu'l- Hasen en-Nadr b. Şümeyl, Kitâbü't-Terğib

3. İbn Zencûye, et-Terğib ve't-Terhib

4. ez-Zerrâd, Kitâbü't-Terhib

5. el-Berki, et-Terğib

6. İbn Şâhin, et-Terğib fî fezaili'l-a'mâl

7. Beyhaki, Terğib ve't-Terhib

8. Teymi, Kitâbü't-Terğib ve't-Terhib

9. Makdisî, et-Terğib fi'd-Dua

10. el-Medîni, et-Terğib ve't-Terhib

11. Tücbi, et-Terğib fi'l-Cihad

11. Münziri, et-Terğib ve't-Terhib

12. İbn Hacer el-Askalani, Muhtasarü't-terğib ve't-terhib li'l-Münziri

13. Yafii, et-Terğib ve't-Terhib

14. Busiri, Tuhfetü'l-Habib

15. Ebû Yâsir el-Mısri, et-Tasrib fi'htisari't-Terğib ve't-terhib

16. İbnü'd-Deyri es-Safedî, et-Takrib ila kitabi't-Terğib ve't-terhib

17. Hasan b. Ali el-Feyyûmî, Şerhu't-Terğib ve't-terhib

18. Ali b. Muhammed el-Menufi, Şerhu't-Terğib ve't-Terhib

19. Nureddin er-Raniri, Hidâyetü'l-Habib

20. İbn Fehd, et-Terğib ve'l-İctihad fi'l-ba'is li Zevi'l-Himemi'l-'Ulya ale'l-Cihad

21. Yusuf Kardavi, el-Münteka

22. Elbani, Zaifü't-Terğib ve't-Terhib

23. Elbani, Sahihu't-Terğib ve't-Terhib

24. Yusuf b. İsmail Nebhani, İthafü'l-müslim bima fi't-terğib ve't-terhib min ehâdisi'l-Buhari ve Müslim.

25. Semih Abbas, İ'lâmü'l-Müslim bima ittefeka aleyhi'l-Buhari ve Müslim fi't-Terğib ve't-terhib

26. Abdurrahman Nahlâvî, et-Terbiye bi't-terğib ve't-terhib

27. Selim Köroğlu, Mustafa İsmail Fındıklı, Sıratu'l-mühtedin (Sahihi Buhari ve Terğib ve Terhib'den Seçme Hadis-i Şerifler)

Sonuç

Terğib ve terhib hadislerine dair geniş sayılabilecek bir literatüre sahibiz. Bizim burada zikretmekten aciz kaldığımız eserler elbette ki vardır. Ancak bahsedilen eserler incelendiğinde yalnızca hadislerin bir araya

toplandığı bir dönemden hadislerin istifadeye daha uygun ve sistemli bir şekilde ilerleyerek Münziri'nin eseriyle zirveye ulaştığı söylenebilir. Münziri'nin et'terğib ve't-Terhib'i bu literatürün en kıymetli eseridir. Münziri'nin eserinde senedleri hafzetmiş olması, konu içerisinde terğib, terhib sıralamasının kullanması hadislerin sıhhat derecelerine rivayet lafızları ile işaret edilmesi, hadislerin nakledildikleri kaynaklara işaret edilmesi onu terğib- terhib literatürü içerisinde ayrı bir konuma sahip kılar. Bu sebeple Münziri ile terğib- terhib edebiyatında sistemleşmenin başladığı söylenebilir. Zira Münziri'den sonrakilerin de onun açtığı bu yolda devam ettiklerini görüyoruz.

Münziri'nin fezaile dair konularda zayıf hadiselerin rivayeti makbuldür kaidesince, kusuruna işaret etmekle beraber eserine almakta sakınca görmediği zayıf hadisler özellikle Kardavi, Elbani gibi modern dönemdeki alimler tarafından ayrıştırılmıştır. Bunda zayıf hadisle amel konusundaki kanaatin Yahya b. Main gibi alimlerin de aynı görüşte olduğu üzere zayıf hadise gerek duyulacak bir alan olmaması ve zayıf hadisle amelin caiz olmadığı yönünde değişmesidir.

Sekizinci yüzyılda Yafii'den sonra verilen eserlerin ise ekseriyetinin Münziri'nin meşhur eseri üzerinde yapılan şerh, muhtasar, zeyl türünde çalışmalar olduğu ortaya çıkmaktadır ki hadis edebiyatı tarihinde tasnif sonrası dönemin genel özelliğidir. Yenilenme dönemi olarak adlandırdığımız on birinci yüzyılda ise alan dair yeni eserlerin tekrardan telif edildiğini görüyoruz.

Akademik olarak terğib ve terhib hadislerinin ve dahi literatürünün önemli ve üzerinde emek verilen bir konu olduğu yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır.

Modern dünyada da göç, mültecilik, insan hakları, çevreyi ve hayvanları koruma gibi üzerinde önemle durulan konularda terğib ve terhib hadisleri Müslümanların duruşunu etkileyebilir. Teknolojini özellikle de sosyal medyanın yok etme dercesine getirdiği insani ilişkileri düzenleyecek ve ıslah edecek pek çok konu terğib ve terhib hadislerinde yer almaktadır. Mü'minlere kalplerini varlığını, duyarlılığı, insanı, eşyayı ve mahlukatı Allah için sevmeyi hatırlatan terğib ve terhib hadisleridir. Sadece üzerine hüküm inşa edilen nasları nazarı dikkate almak bugün içine düşmüş olduğumuz teknik, kuralcı Müslümanlığı, sosyal hayata yansımayan, kalbe dokunmayan dindarlığı doğuracaktır ve doğurmuştur. Bunun bilinci ile ulemamız da her asırda bu alana dair önemli eserler vermişlerdir

Kaynakça

- Askalani, Ahmed b. Ali İbn Hacer, *Muhtasaru'l-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Muhammed Abdullazim Hamza, Darü'l-Feth, 1985.
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2013.
- Bağdadi, İsmail Paşa, *Hediyetü'l-Arifin Esmâü'l-Müellifin ve Asaru'l-Musannifin*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi (fotokopi).
- Cihan, Sadık, *Uydurma Hadislerin Doğuşu ve Sosyo-Politik Olaylarla İlgisi*, Samsun: Etüt Yayınları, 1997.
- Çakan, İ. Lütfi, "Busiri", *DİA*, 1992, c. VI, s. 468.
- Demir, Mahmut, *Terğib- Terhib Hadislerinin Değerlendirilmesi ve Mevzuat Edebiyatındaki Yeri*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2011.
- es-Sekkar, Sami, "İbn Fehd, İzzeddin", *DİA*, 1999, c. XIX, s. 485- 486.
- Göksoy, İsmail Hakkı, "Nureddin er-Raniri", *DİA*, 2007, c. XXXIII, ss. 256-257.
- Görmez, Mehmet, "Terğib veTerhib", *DİA*, 2011, c. XL, ss. 508- 509.
- İbnül Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemalüddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed el-Bağdadi, *Uydurma Hadisleri Tanıma Yolları- el Menarü'l-münif fi's-sahih ve'd-daif*, çev.: Hanifi Akın, tahk.: Abdülfettah Ebu Gudde, İstanbul: Polen Yayınları, 2006.
- Kandemir, M. Yaşar, "Beyhaki", *DİA*, 1992, c. VI, ss. 58- 61.
- , "Münziri", *DİA*, 2006, c. XXXII, ss. 35-37.
- Kardavi, Yusuf Abdullah, *Münteka min Kitabi't-Terğib ve't-Terhib li'l-Münziri*, Mansure: Daru'l-Vefa, 1993.
- Kettani, Muhammed b. Cafer, *er-Risaletü'l-Müstatrafe li Beyani Meşhur Kütübi's-Süneti'l-Meşhur*, tahk.: Muhammed el-Müntesir b. Muhammed ez-Zemzemi, Beyrut: Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, 1993.
- Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, İstanbul: Ankara Okulu Yayınları, 2010.
- Koçkuzu, Ali Osman, "İbn Şahin", *DİA*, 1999, c. XX, ss. 367- 369.
- Mucemu'l-Vasit*, Beyrut: Mektebetü'ş-Şuruki'd-Düveliyye, 2004.
- Münziri, Ebü Muhammed Zekiyyüddin Abdülazim b. Abdülkavi, *et-Terğib ve't-Terhib mine'il-Hadisi'l-Şerif*, tahk.: İbrahim Şemsüddin, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.
- Polat, Salahattin, *Hadis Araştırmaları*, İstanbul: İnsan Yayınları, 2012.
- Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Tahavi, Ebu Cafer Ahmed b. Muhammed, *Şerhu Meani'l-Asar*, tahk.: Muhammed Zühri en-Neccar, Alimu'l-Kitap, 1994.
- Teymi, İsmail b. Muhammed b. el-Fazıl el-İsfehani, *et-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Eymen b. Salih b. Şaban, Kahire: Daru'l-Hadis, 1993.

Terğib ve Terhib Hadisleri ve Literatürü

- Turan, Hadi, "İmam Münziri'nin Hadyıldırnis İlmine Yaptığı Hizmetler", *eş-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, Nisan, 2017.
- Yafii, Abdullah b. Esed, *et-Terğib ve't-Terhib*, tahk.: Muhammed Faris, Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1996.
- Yıldırım, Ahmet, "İbn Zencuye", *DİA*, 1999, c. XX, ss. 462- 463.
- Zehebi, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyerü A'lamu'n-Nübelâ*, tahk.: Şuayp Arnavut, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1982.
- Zirikli, Hayrettin, *E'lam Kamusu Teracim*, Beyrut: Daru'l-İlmi li'l-Melayin, 2002.